

Beneš, Bohuslav

Lidová vzpomínka ve vyprávění o událostech dvacátých let a její folkloristické aspekty

In: *Padesát vítězných let : sborník prací z vědecké konference filosofické fakulty University J. E. Purkyně k 50. výročí vzniku Komunistické strany Československa*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 109-112

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126215>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

LIDOVÁ VZPOMÍNKA VE VYPRÁVĚNÍ O UDÁLOSTECH DVACÁTÝCH LET A JEJÍ FOLKLORISTICKÉ ASPEKTY

BOHUSLAV BENEŠ

Ve svém krátkém příspěvku chtěl bych se zaměřit na specifický žánr folklórní prózy, pro který se v československé folkloristice asi před 10 až 15 lety ustálil název „vzpomínkové vyprávění“, případně „vyprávění ze života“. Jeho tvar se dosud nestabilizoval a někdy se v něm objevují charakteristické rysy jiných folklórních žánrů. Přesnější vyčlenění je tedy možné především na základě mimoestetických funkcí a tematiky. Vzpomínkové vyprávění se nejčastěji sbírá a zapisuje po významných společenských událostech, k nimž tvoří živý pandán, dokreslující individuální osudy historickou realitu. Při zkoumání tohoto typu lidové tvorby však musíme velmi přísně přihlížet ke všem známým zákonitostem existence a vývoje současného folklóru, abychom se vyvarovali nesprávného zevšeobecnění.¹

Věrohodnost vzpomínky jako historického pramene závisí na informátorovi, na jeho životních zkušenostech, rozhledu, sociálním původu a v neposlední řadě i na jeho stylistickém a stylizačním nadání. Obecně vzato, ze vzpomínek svých nebo svých informátorů vychází každý lidový písmák, kronikář či vypravěč; míra přesnosti a historické autentičnosti těchto záznamů kolísá a jejich využívání je tedy nutno věnovat zvýšenou sběratelskou a interpretační pozornost. Zvláště se musíme vyvarovat přeceňování dokumentárního významu vzpomínek a nezveličovat jejich často úzce lokální význam a zaměření. Teprve shromáždění řady dokladů o jednom fenoménu z úst informátorů různých generací umožňuje stanovit příslušné převládající shodné a rozlišující příznaky a současně míru věrohodnosti podání.²

Zdálo by se, že tyto základní a celkem banální obecné požadavky se běžně dodržují a že se vzpomínky jednotlivců podle nich třídí. Když však procházíme odborné práce, jejichž autoři čerpají ze vzpomínek pamětníků, vidíme, že se s tímto materiálem nezachází vždy stejně. Tak se dostáváme k základní otázce interpretace vzpomínkového vyprávění, která je v historických disciplínách metodologicky dobře propracována jako kritika pramenů, avšak poněkud jinak se nazírá v literární historii a folkloristice. Zde figuruje vzpomínkové vyprávění jako:

a) doklad o zážitcích informátora nebo jeho rodiny,

¹ Známé jsou zvláště práce sovětských folkloristů, které nejnověji shrnuje a dále rozvíjí S. N. Azbelev, *Sovremennyye ustnyje rasskazy*. Problemy sovremennogo narodnogo tvorčestva, Russkij fol'klor 9, Moskva—Leningrad 1964, str. 132—177.

² V *Bibliografii k dějinám dělnického hnutí a KSC v Jihomoravském kraji* (zprac. Jaromír Kubíček, vyd. Universitní knihovna v Brně 1971), jsou to zejména záznaky č. 253, 267, 282, 286, 302, 325, 355, 358 a 361.

- b) doklad o společenských událostech a vztazích,
 c) doklad o pracovním postupu, řemeslné či výtvarné technice.

Termínu „doklad“ užívám samozřejmě s vědomím, že *každé* individuální vyprávění zachycuje skutečnost s jistou dávkou výmyslu, ať již záměrného, či bezděčného, a tím je determinována i jeho dokumentárnost.

Se vzpomínkovým vyprávěním jako folklórním žánrem se dnes při výzkumu setkáváme nejčastěji.³ Jde o nejživější folklórní prózu, které se v evropské folkloristice věnuje obsáhlejší pozornost asi od přelomu století, zvláště pak od konce dvacátých let, kdy ji André Jolles zařadil jako „memorable“ do skupiny idealistických (tj. ne vždy věrohodných) výpovědí a von Sydow v něm rozlišil memoráty a fabuláty.⁴ Prozaické vyprávění nachází své písemné vyjádření v zápisech písmáků a v literárních pokusech insitních nebo pololidových autorů; zde všude nabývá stále „spisovnější“ podoby a stále častěji se v něm projevuje intencionální umělecká snaha o stylizaci, o zachycení obecnějších tendencí a tím i o svědectví o vyspělosti a samozřejmě i o znalostech samotného autora. Některé vzpomínky se v minulosti objevovaly i ve veršované formě, kterou se dále nebudu zabývat.

Vzpomínkové vyprávění jako předmět folkloristického studia má některé rysy, jimiž se přiřazuje k ostatním folklórním žánrům. V současné době, tj. v posledních asi desíti letech, k nim z *historických* rysů patří maximální snaha o věrohodnost, známá z ostatních nepohádkových žánrů lidové prózy, dále základní vlastnost *morfologická*, tj. volnost motivů, které se vyskytují v různých dějových souvislostech, a konečně jedna z vlastností *funkčních*, tj. převážně ústní způsob šíření, který je rychlejší a bezprostřednější než písemný zápis, zpracováváný namnoze až folkloristou.

V roce oslav půlstoletého trvání Komunistické strany Československa vzbuzují přirozeně odborný i populární zájem vzpomínková vyprávění s touto tematikou. Jakkoli jsou postavena naroveň ostatním druhům současného folklóru, vymykají se poněkud z tohoto rámce již publicitou, kterou jim věnují masové sdělovací prostředky a odborné publikace. Uživeme-li termínu, běžného pro tradiční folklór, jde v podstatě o druhou existenci lidového vyprávění, které je vytrženo ze svého původního vypravěčského prostředí a interpretuje se podobně jako veřejná vystoupení lidových vypravěčů-pamětníků. Druhá existence lidové slovesnosti je přirozeným jevem, s nímž se běžně setkáváme při analýze mimoestetických funkcí folklóru v industrializované společnosti; byla prozkoumána již koncem třicátých let a její význam vynikl zvláště v socialistických zemích Evropy po druhé světové válce, kdy se veřejné interpretaci lidového umění věnovala materiální, odborná i publicistická pozornost.

Nicméně v této vlastnosti vzpomínkové vyprávění o dějinách KSČ nebo o dělnickém hnutí v posledním půlstoletí tkvějí některé rysy, jimiž se právě tato tematika poněkud vyčleňuje z tradičního vzpomínkového žán-

³ Podrobněji rozvádí tyto problémy Viktor E. Gusev, *O kompleksnom izučeniji folklora*. Narodno stvaralaštvo — Folklor 8, Bělehrad 1969, str. 45–47, a Věra K. Sokolova, *Istoričeskaja ustnaja proza i dejstviteľnost*, tamtéž, str. 313–322.

⁴ A. Jolles, *Einfache Formen*, Halle 1929; Carl Wilhelm von Sydow, *Kategorien der Prosa-Volksdichtung*, Volkskundliche Gaben..., Berlin—Leipzig, str. 253 až 268.

ru.⁵ Vyprávění je velmi autentické, se zdůrazněním věrohodnosti a ideologické jednoznačnosti. Je vždy zcela konkrétně spojeno s určitou osobou, zvláště dělnického vůdce nebo významného příslušníka dělnického hnutí (Hybeš, Gottwald, Šmeral, Kliment...) a přísně dbá na zachovávání detailů. Vzpomínky jednotlivců jsou často jednoznačné a někteří informátoři pokládají pouze svoji interpretaci za úplnou, přesnou a výstižnou. Při sběru materiálu je třeba s touto eventualitou počítat předem. Uvedený vztah k realitě je porovnatelný s úředními záznamy nebo oficiálními stranickými dokumenty; tak se zároveň můžeme přesvědčit, co z dané skutečnosti bylo pro informátory nejzajímavější, nejdůležitější nebo nejpozoruhodnější pro uchování a další tradování, a jak postupně vznikaly varianty původní látky.

Tím se dostáváme k charakteristice nejzávažnější morfologické odchylky vzpomínkového vyprávění o dějinách KSČ a dělnického hnutí od ostatních vzpomínkových žánrů. Žádný z nich neměl tak širokou publicitu v denním tisku a časopisech. Řada závodních časopisů první republiky, vydávaných legálně i ilegálně, obsahovala různé upravované vzpomínky pamětníků, řada zápisů je uložena v brněnském Muzeu dělnického hnutí, řada byla shromážděna v anketách Rudého práva, Rovnosti, Čs. rozhlasu apod. při oslavách různých zaokrouhlených výročí strany. Tyto úpravy často značně ovlivnily původní bezprostřednost lidové vzpomínky a zasáhly do její umělecké kompaktnosti.⁶ Vzniká tak celá velká oblast pro literárněhistoricko-folkloristicko-historické bádání, která byla dosud zpracována dílčím způsobem hlavně při etnografickém výzkumu života horníků na Kladensku (1959) a na Rosicko-Oslavansku (1961). Vystává také dosud neřešený problém: vzpomínky nabývají literární formy neprofesionální, pololidové, až insitní tvorby, z čehož vyplynulo jejich poměrně dlouhodobé přehlížení a podceňování jako jevů „neuměleckých“ a tedy málo vhodných k vědeckému studiu. Avšak právě v emocionální stránce a v expresivnosti těchto drobných ústních a písemných tvarů spočívá základní hodnota, neboť dokreslují a zpřítomňují závažné společenské jevy na individuálních osudech a postavách.

Uvedená vzpomínková vyprávění mění přirozeně i své konkrétní primární mimoestetické funkce, nejsou-li interpretována ve společensky stejnorodém prostředí. Při veřejném přednesu informátoři akcentují začasť agitační charakter svého sdělení a bezděky přecházejí do spisovného jazyka. Někdy jsme dokonce svědky, jak posluchači vyvíjejí nepřímý tlak na interpreta, neboť si přejí slyšet – stejně jako tomu bývá ve folklórně živých oblastech – určitou verzi známé látky. Obsah vyprávění se také může měnit s pozdějším odhalením úlohy, kterou v dělnickém hnutí sehrála příslušná postava (Muna, trockisté apod.). Zde se ideologický a společenský tlak projevuje nejsilněji.

Srovnáme-li tedy z uvedených hledisek tradiční a současné vyprávění,

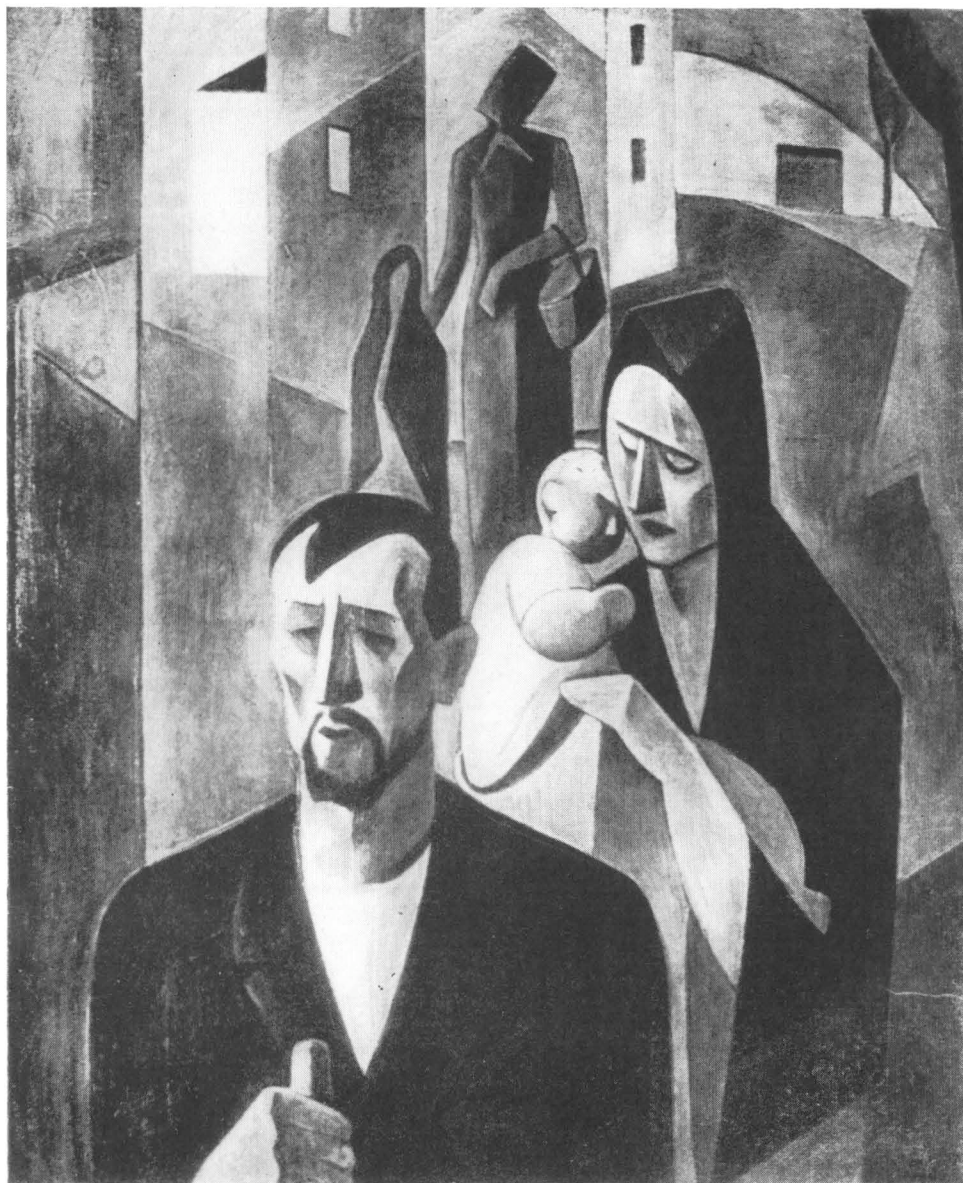
⁵ Tematicke práce v lidovém životě byl věnován německý národopisný kongres v Marburgu 1965. O dva roky později z něho vyšel sborník *Arbeit und Volksleben*, kde se naší problematiky dotýká velmi podstatně příspěvek Siegfrieda Neumanna z Rostocku, *Arbeitserinnerungen als Erzählungsinhalt*, str. 274–284.

⁶ K tomu podrobněji A. I. Lazarev, *Estetičeskaja priroda rabočego folklora. Specifika folklornych žanrov*, Russkij folklor 10, Moskva–Leningrad 1966, str. 43 až 62.

vidíme, že folkloristický přístup pomáhá při přesnějším, specifikovaném zařazení vzpomínkového vyprávění jak do rozsáhlé oblasti folklórní prózy, tak i do oblasti neprofesionální, pololidové a ve folkloristickém smyslu netradiční slovesné tvorby.⁷ Zároveň můžeme blíže charakterizovat zvláštní dokumentární hodnoty a především hluboký *ideologický* dosah tohoto folklórního projevu, jehož publicita se nepochybně ještě dále rozšíří.

---

⁷ Soustavnou pozornost věnuje těmto otázkám sovětský folklorista K. V. Čistov, *Das Problem der Kategorien der mündlichen Volksprosa, nicht-märchenhaften Charakters*. Fabula 9, Berlin 1967, str. 27–40.

10/ Jaroslav Král,
Rodina, olej, plátno, 1923.

